

॥श्रीः॥
काशी संस्कृत ग्रन्थमाला
१४५



श्रीविश्वनाथकविराजप्रणीतः

साहित्यदर्पणः

सटिप्पण 'लक्ष्मी' व्याख्याविभूषितः

व्याख्याकारः-

साहित्य-व्याकरणाद्यनेकशास्त्राचार्यः

आचार्यः कृष्णमोहनशास्त्री, एम.ए.

(अध्यक्षः रणवीर-संस्कृत विद्यालय, काशी हिन्दू विश्वविद्यालय, वाराणसी)



चौखम्भा संस्कृत संस्थान
वाराणसी

© चौखम्भा संस्कृत संस्थान, वाराणसी इस ग्रन्थ का मूल-पाठ तथा टीका परिशिष्ट एवं हिन्दी भाषा का सर्वाधिकार प्रकाशन-प्रकाशक के अधीन है। इसका किसी भी भाषा में अनुवाद एवं किसी भी माध्यम से प्रकाशक की अनुमति के बिना पुनर्मुद्रण व प्रकाशन अवैधानिक होगा।

प्रकाशक :

चौखम्भा संस्कृत संस्थान

भारतीय सांस्कृतिक साहित्य के प्रकाशक तथा वितरक
पोस्ट बाक्स नं. 1139, के. 37/116, गोपाल मन्दिर लेन, गोलघर
(समीप मैदागिन) वाराणसी- 221001 (भारत)
टेलीफोन : 0542-2335930, 2333445 /
E-mail : cssvns@gmail.com

संस्करण : पुनर्मुद्रण, वि.सं. 2079 (सन् 2022)

मूल्य : ₹ 595.00

शाखाएँ :

चौखम्भा पब्लिकेशन्स

4262/3 अंसारी रोड, दरियागंज, नई दिल्ली - 110002 (भारत)
टेलीफोन : 011-23259050, 41504249, मोबाईल : 9810451287
E-mail : cpubdel@gmail.com / chaukhambhapublication@gmail.com

सहयोगी संस्थाएँ :

चौखम्भा संस्कृत संस्थान

692/93, रविवार पेठ, कापडगंज (समीप डी.एस. हाउस),
पुणे - 411002 (भारत)
टेलीफैक्स : 020-24493955, मोबाईल : 09970193955
E-mail : hn.shah@rediffmail.com

चौखम्भा संस्कृत संस्थान

22, प्रथम तल, नहार भवन, निराला मार्ग (आन्धा बैंक एवं अशोक बेकरी के निकट),
शक्ति नगर, उदयपुर - 313001 (राजस्थान) / मोबाईल : 7526093515
E-mail : cssudaipur2020@gmail.com

मुद्रक : आस्था प्रिन्टींग प्रेस, वाराणसी

THE
KASHI SANSKRIT SERIES

145



SĀHITYADARPAṆA

OF

ŚRI VIŚVANĀTHA KAVIRĀJA

Edited With

The “Lakshmi” Sanskrit Commentary and Notes

By

ĀCHĀRYA KṚṢṆAMOHAṆ ŚĀSTRĪ, M.A.

Principal, Raṇavīra Sanskrit Vidyālaya

B.H.U., Varanasi



CHAUKHAMBHA SANSKRIT SANSTHAN
VARANASI

All rights reserved by the publishers. No part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the copyright owner.

Publishers :

CHAUKHAMBHA SANSKRIT SANSTHAN

Publishers and Distributors of Oriental Cultural Literature

Post Box No. 1139

K. 37 / 116, Gopal Mandir Lane, Golghar (Near Maidagin)

Varanasi - 221001 (U.P.) India

Telephone : 0542 - 2333445, 2335930,

Mob. : 8953425735

E-mail : cssvns@gmail.com

© All rights reserved

Edition : Reprint , 2022

Price : ₹ 595.00

Branch :

CHAUKHAMBHA PUBLICATIONS

4262/3, Ansari Road, Darya Ganj, New Delhi -110002 (India)

Telephone : 011-23259050, 41504249 , Mobile : 9810451287

E-mail : cpubdel@gmail.com /

chaukhambhapublication@gmail.com

Sister Concern :

CHAUKHAMBHA SANSKRIT SANSTHAN

692/93, Raviwar Peth, Kapadganj, Near D.S. House,

Pune - 411002 , (Maharashtra) India, / Telephone : 020-24493955,

Mobile No. 09970193955 , / E-mail : hn.shah@rediffmail.com

CHAUKHAMBHA SANSKRIT SANSTHAN

22, 1st floor, Nahar Bhawan, Nirala Marg (Near Andhra

Bank & Ashoka bakery), Shakti Nagar, Udaipur - 313001

(RAJASTHAN) / Mob. : 7526093515 / E-mail :

cssudaipur2020@gmail.com

Printed by : Aastha Printing Press, Varanasi

विषयानुक्रमणिका

विषयाः	पृष्ठाङ्कः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
प्रथमपरिच्छेदे—		धीरललितः	९८
मङ्गलम्	२	धीरशान्तः	"
काव्यफलानि	४	नायकानां षोडशभेदाः—	९९
परोक्तकाव्यलक्षणदूषणानि	७	दक्षिणनायकः	"
काव्यस्वरूपकम्	२०	ष्टनायकः	१००
दोषस्वरूपम्	२४	अनुकूलनायकः	"
गुणादिस्वरूपम्	२५	शठनायकः	१०१
द्वितीयपरिच्छेदे—		नायकानामष्टचत्वारिंशद्भेदाः	१०२
वाक्यस्वरूपम्	२७	पीठमर्दः (नायकसहायः)	१०३
महावाक्यम्	२९	विटः	"
पदलक्षणम्	३०	विदूषकः	"
अर्थत्रैविध्यम्	३१	मन्त्री	१०४
अभिधा	"	अन्तःपुरसहायाः (वामनादयः)	१५५
लक्षणा	३५	दण्डसहायाः	१०६
लक्षणाभेदाः	३८	धर्मसहायाः	"
व्यञ्जना	५३	दूतभेदाः—	१०७
व्यञ्जनाभेदाः	५५	निसृष्टार्थः	"
तात्पर्यवृत्तिः	६७	मितार्थः	"
तृतीयपरिच्छेदे—		संदेशहारकः	१०८
रसस्वरूपम्—	६९	सात्त्विकनायकगुणाः—	"
स्वरूपकथनगर्भरसास्वादन		शोभा	"
प्रकारः	७१	विलासः	१०९
करुणादीनां रसवस्थापनम्	७६	माधुर्यम्	"
रसस्यानुकार्यगतस्वखण्डनम्	८४	गाग्भीर्यम्	"
रसस्यानुकर्तृगतस्वखण्डनम्	८५	धैर्यम्	११०
रसस्य ज्ञानान्तरग्राह्यस्वखण्डनम्	८६	तेजः	"
रसस्य स्वप्रकाशकथनम्	९३	ललितम्	"
विभावाः—	९५	औदार्यम्	"
विभावभेदाः	९६	नायिकाभेदाः—	१११
नायकः—	"	रवली	"
धीरोदात्तः	९७	मुग्धा	११२
धीरोद्धतः	९८	गध्या	११४

प्रगल्भा	११६	किलकिञ्चितम्	१४३
मध्या धीरा	११९	मोहायितम्	१४४
मध्या धीराधीरा	"	कुट्टमितम्	"
मध्याधीरा	"	विभ्रमः	१४५
प्रगल्भा धीरा	१२०	ललितम्	"
प्रगल्भा धीराधीरा	१२१	मदः	१४६
प्रगल्भाधीरा	१२२	विहतम्	"
भेदाख्यानम्	"	तपनम्	१४७
कुलटा	१२३	मौग्ध्यम्	"
कन्या	१२४	विक्षेपः	१४८
वेश्या	"	कुतूहलम्	"
भेदाख्यानम्	१२५	हसितम्	१४९
स्वाधी नभर्तृका	१२६	चकितम्	"
खण्डिता	१२७	केलिः	"
अभिसारिका	"	मुग्धाकन्ययोरनुरागेक्षितानि	१५०
अभिसारिकाभेदाः	१२८	सर्वासामनुरागेक्षितानि-	१५१
अभिसारस्थानानि	१२९	दूतयः	१५२
कलहान्तरिता	"	दूतीगुणाः	१५५
विप्रलब्धा	१३०	प्रतिनायकः	"
प्रोषितभर्तृका	"	वर्हीपनविभावाः—	"
वासकसजा	१३१	अनुभावाः	१५६
विरहोत्कण्ठिता	१३२	सारिकाः	१५७
भेदाख्यानम्	"	स्तम्भादयः	१५८
नायिकालङ्काराः—	१३५	स्तम्भादीनां लक्षणानि	"
भावः	१३६	व्यभिचारिणः—	१५९
हावः	१३७	तत्र—निर्वेदः	१६०
हेला	"	आवेगः	१६१
शोभा	१३८	दैन्यम्	१६२
कान्तिः	"	श्रमः	"
दीप्तिः	१३९	मदः	१६३
माधुर्यम्	"	जडता	१६४
प्रगल्भता	१४०	उग्रता	"
औदार्यम्	"	मोहः	१६५
धैर्यम्	१४१	विवोधः	१६६
लीला	"	स्वप्नः	"
विलासः	१४२	अपस्मारः	१६७
विच्छिन्तिः	"	गर्वः	१६८
विब्वोकः	१४३		

मरणम्	१६८	कोपः	१९४
भालस्यम्	"	हृष्यामानः	१९६
अमर्षः	१६९	मानभङ्गोपायाः	१९८
निद्रा	"	प्रवासः	१९९
अवहित्था	१७०	दश कामदशाः	"
औत्सुक्यम्	१७१	प्रवासभेदाः	२००
उन्मादः	"	करुणविप्रलम्भः	२०२
शङ्का	१७२	संभोगः	२०४
स्मृतिः	१७३	संभोगभेदाः	२०५
मतिः	"	हास्यः	२०७
व्याधिः	१७४	हास्यभेदाः	२०८
त्रासः	"	करुणः	२०९
व्रीडा	१७५	करुणविप्रलम्भात्करुणस्य	
हर्षः	"	भेदाख्यानम्	२१०
असूया	१७६	रौद्रः	२११
विषादः	"	युद्धवीरात्करुणस्य भेदाख्यानम्	२१२
धृतिः	१७७	वीरः	"
चपलता	१७८	दानवीरः	२१३
ग्लानिः	"	धर्मवीरः	"
चिन्ता	१७९	युद्धवीरः	"
वितर्कः	१८०	दयावीरः	"
सञ्चारिभावः—	"	भयानकः	२१५
स्थायिभावः—	१८१	बीभत्सः	२१६
स्थायिभावभेदाः	१८२	अद्भुतः	२१७
स्थायिभावभेदलक्षणानि	१८३	शान्तः	२१६
भावपदनिरुक्तिः	१८४	दयावीराच्छान्तस्य भेदाख्यानम्	२१८
रसभेदाः—	१८५	शान्तस्य रसत्वस्थापनम्	२२०
तत्र, शृङ्गारः	"	वत्सलः	२२३
विप्रलम्भः	१८६	रसानां मिथो विरोधाख्यानम्	२२४
संभोगः	"	भावः	२२६
विप्रलम्भस्वरूपम्	१८७	रसाभासभावाभासौ	२२९
विप्रलम्भभेदाः	"	अनौचित्यदर्शनम्	२३४
तत्र, पूर्वरागः	"	भावशान्त्यादिः	२३०
कामदशाः	१८८	चतुर्थपरिच्छेदे—	
तत्र, मरणे विशेषः	१९०	काव्यभेदौ	२३८
कामदशासु विशेषः	१९१	अभिधामूलध्वनिः	२३९
पूर्वरागभेदः	१९२	लक्ष्णामूलध्वनिः	"
मानः	१९४	लक्ष्णामूलध्वनेर्भेदौ	२४०

अभिधामूलध्वनेभेदौ	२४४	गर्भाङ्कलक्षणम्	३२५
संलक्ष्यक्रमस्यङ्गवस्य ध्वनेस्त्रैवि०	२४६	नाटकरचनापरिपाठ्यां पूर्वैरङ्गः	३२६
शब्दशक्ययुद्धवस्यङ्गवस्य		नान्या आवरणकवम्	"
द्वैविध्यम्	२४७	नान्दीस्वरूपम्	"
अर्थशक्ययुद्धवस्यङ्गवस्य		नान्यनन्तरतिकर्तव्यता	३३०
द्वादशभेदाः	२४९	भारतीवृत्तिः	३३३
शब्दार्थशक्ययुद्धवस्यङ्गवस्यैकवि०	२५०	भारतीवृत्तैरङ्गानि	३३४
ध्वनेरष्टादशविधत्वनिरूपणम्	२५८	आम्रम् (प्रस्तावना)	३३५
शब्दार्थशक्ययुद्धवस्य बाह्यगतत्वे		प्रस्तावनाभेदाः	"
तदन्वेषां पदवाक्यगतत्वनिरू०	२५९	उद्गात्य(त)कः	"
अर्थशक्ययुद्धवध्वनेः प्रबन्धगत०	२६९	कथोद्गातः	३३७
पदांशादिध्वसंलक्ष्यक्रमस्यङ्गव्यानि०	२७२	प्रयोगातिशयः	३३८
ध्वानभेदाख्यानम्	२७६	प्रवर्तकम्	३३९
गुणीभूतस्यङ्गवस्य	२७९	अवलगितम्	"
गुणीभूतस्यङ्गवस्य भेदनिरू-		नम्रकुट्टनिरूपणम्	३४०
पणम्	२८०	वस्तुनो द्वैविध्याख्यानम्	"
पञ्चमपरिच्छेदे—		प्रासङ्गिकवस्तुकीर्तनम्	"
व्यञ्जनास्वरूपम्	२९३	पताकास्थानम्	३४१
अभिधेयनो व्यञ्जनायाः		प्रथमं पताकास्थानम्	"
पार्थक्ये हेतवः	३००	द्वितीयं पताकास्थानम्	३४२
लक्षणायाः रसादिप्रति-		तृतीयं पताकास्थानम्	"
पादनेऽक्षमत्वनिरूपणम्	३०३	चतुर्थं पताकास्थानम्	३४३
रसादिव्यङ्ग्यव्याऽनुमानेऽ		कविशिज्ञा	३४५
गतार्थत्वप्रतिपादनम्	३०५	अर्थोपलक्षकाः—	३४६
व्यञ्जनाया अर्थापत्तावनन्तभाव-		विष्करभक्तः	३४७
प्रदर्शनम्	३१५	प्रवेशकः	"
व्यञ्जनायाः स्मृत्यनन्तगत-		चूलिका	३४८
त्वनिरूपणम्	३१६	अङ्गावतारः	"
व्यञ्जनोपसंहारः	३१७	अङ्गमुखम्	३४९
षष्ठपरिच्छेदे—		अङ्गमुखे मतभेदः	३५०
काव्यस्य दृश्यश्रव्यभेदौ	३१९	कविशिज्ञा	३५१
रूपकसंज्ञाकारणम्—	"	अर्थप्रकृतयः—	"
अभिनयः	"	बोजम्	"
अभिनयभेदाः	"	चिन्दुः	३५२
रूपकभेदाः	३२०	पताका (वृत्तम्)	"
उपरूपकभेदाः	"	प्रकरी	३५३
नाटकलक्षणम्—	३२१	कार्यावस्थाः	३५४
अङ्कलक्षणम्	३२४		

आरम्भः	३५४	उपन्यासः	३७६
प्रारम्भः	"	वर्णसंहारः	३७७
प्राप्त्याशा	"	गर्भसन्धिभेदाः (गर्भसन्ध्य-	
नियतासिः	३५५	ज्ञानि)	३७९
फलयोगः (फलागमः)	"	तत्र, अभ्युत्थाहरणम्	"
संधिः	"	मार्गः	"
सन्धिभेदाः—	३५६	रूपम्	३७९
तत्र, मुख्यम्	"	उदाहरणम्	"
प्रतिमुखम्	"	कमाः	३७४
गर्भः	३५७	संग्रहः	"
विमर्शः	"	अनुमानम्	३७५
निर्वहणम् (उपसंहृतिः)	३५९	प्रार्थना	"
मुखसन्धिभेदाः (मुखसन्ध्यज्ञानि)	"	क्षितिः	३७६
तत्र, उपलक्ष्यः	३६०	घो (तो) टकम्	"
परिकरः	"	अधिलक्षम्	"
परिन्यासः	३६१	उद्देशः	३७७
विलोभनम्	"	विमर्शः	"
युक्तिः	३६२	विमर्शसन्धिभेदाः (विमर्श-	
प्राप्तिः	"	सन्ध्यज्ञानि)	"
समाधानम्	३६३	तत्र, अपवादः	३७८
विधानम्	३६४	संकेतः	"
परिभावना	"	व्यवसायः	३७९
उद्भेदः	३६५	द्रवः	"
करणम्	"	श्रुतिः	"
भेदः	"	शक्तिः	३८०
प्रतिमुखसन्धिभेदाः (प्रतिमुख-		प्रसङ्गः	"
सन्ध्यज्ञानि)	३६६	खेदः	३८१
तत्र, विलासः	"	प्रतिषेधः	३८२
परिसर्पः	३६७	विरोधनम्	"
विधुतम्	"	प्रराचना	३८३
तापनम्	३६८	आदानम्	३८४
नर्म	"	छादनम्	"
नर्मद्युतिः	३६९	निर्वहणसन्धिभेदाः (निर्वण-	
प्रगमनम्	"	हणसन्ध्यज्ञानि)	३८५
विरोधः	"	तत्र, सन्धिः	"
पथुपासनम्	३७०	विबोधः	"
पुष्पम्	"	ग्रथनम्	३८६
वज्रम्		निर्णयः	"

परिभाषणम्	३८७	षट्त्रिंशल्लक्षणादीनामा-	
कृतिः	"	ख्यानम्	४०६
प्रसादः	"	लक्षणासुद्देशः	४०७
आनन्दः	"	तत्र, भूषणम्	"
समयः	"	अक्षरसंघातः	"
उपगूहनम्	३८८	शोभा	"
भाषणम्	"	उदाहरणम्	४०८
पूर्ववाक्यम्	"	हेतुः	"
काव्यसंहारः	३८९	संशयः	४००
प्रशस्तिः	"	दृष्टान्तः	"
चतुष्पष्टयङ्गोपसंहारः	३९०	तुल्यतर्कः	"
फलनिरूपणम्	"	पदोच्चयः	४१०
अङ्गप्रशंसा	३९१	निदर्शनम्	"
रसव्यक्त्यनुरोधेनाङ्गानां संनिवेशः	"	अभिप्रायः	४११
वृत्तयः—	३९२	प्राप्तिः	"
तत्र, कौशिकी	३९३	विचारः	"
कौशिक्या अङ्गानि	"	दिष्टम्	४१२
तत्र, नर्म	"	उपदिष्टम्	"
नर्मस्फूर्जः	३९४	गुणातिपातः	४१३
नर्मस्फोटः	"	गुणातिशयः	"
नर्मगर्भः	३९५	विशेषणम्	४१४
सारस्वती	"	निरुक्तिः	"
सारस्वत्या अङ्गानि	"	सिद्धिः	"
तत्र, उत्थापकः	"	भ्रंशः	"
सांघात्यः	३९७	विपर्ययः	४१५
संलापः	"	दाक्षिण्यम्	"
परिवर्तकः	"	अनुनयः	"
आरभटी	३९८	माला	४१६
आरभट्या अङ्गानि	"	अर्थापत्तिः	"
तत्र, वस्तुस्थापनम्	"	गर्हणम्	"
संफोटः	३९९	पृच्छा	४१७
संक्षिप्तिः	"	प्रसिद्धिः	"
अवपातनम्	४००	सारूप्यम्	"
नाट्याक्तयः—	"	संक्षेपः	४१८
नामकरणम्	४०१	गुणकोर्तनम्	"
नाट्यपरिभाषा	४०३	लेशः	"
नापात्रिभागः	४०५	मनोरथः	"
		अनुक्तसिद्धिः	४१९

प्रियोक्तिः	४१९	तत्र, गेयपदम्	४३१
नाट्यालङ्काराः	"	स्थितापाठ्यम्	"
तत्र, आशीः	४२०	आसीनम्	४३२
आक्रन्दः	"	पुष्पगण्डिका	"
कपटम्	"	प्रच्छेदकः	"
अक्षमा	४२१	त्रिगूढकम्	४३३
गर्वः	"	सैन्धवम्	"
उद्यमः	"	द्विगूढकम्	"
आश्रयः	"	उत्तमोत्तमकम्	"
उत्प्रासनम्	"	उक्तप्रयुक्तकम्	४३४
स्पृहा	४२२	महानाटकम्	"
क्षोभः	"	तत्र नाटके निरूपितेऽवशिष्टभेदः	"
पश्चात्तापः	"	निरूपणम्	"
उपपत्तिः	४२३	प्रकरणम्	"
आशंसा	"	भाणः	४३५
अध्यवसायः	"	व्यायोगः	४३६
विसर्पः	४२४	समवकारः	"
उल्लेखः	"	डिमः	४३८
उत्तेजनम्	"	ईहामृगः	"
परीवादः	४२५	अङ्कः	४३९
नीतिः	"	वीथी	४४०
अर्थविशेषणम्	"	वीथ्यङ्गानि—	"
प्रोत्साहनम्	४२६	तत्र, प्रपञ्चः	४४१
साहाय्यम्	"	त्रिगतम्	"
अभिमानः	"	छलम्	४४३
अनुवृत्तिः	४२७	वाक्केलिः	"
उत्कीर्तनम्	"	अधिबलम्	४४४
याज्ञा	"	गण्डम्	"
परिहारः	"	अवस्थन्वितम्	४४५
निवेदनम्	४२८	नालिका	"
प्रवर्तनम्	"	असप्रलापः	४४६
आख्यानम्	"	व्याहारः	४४७
युक्तिः	"	मार्दवम्	४४८
प्रहर्षः	४२९	प्रहसनम्	४४९
उपदेशनम्	"	प्रहसनभेदाः—	४५०
मुनिनिरूपितं नाटकस्वरूप-		नाटिका	४५१
प्रदर्शनम्	४३०	त्रोटकम्	"
लास्याङ्गानि—	४३१	गोष्ठी	४५२

सट्टकम्	४५२	संदिग्धत्वम्	४७५
नाट्यरासकम्	"	नेयार्थत्वम्	४७६
प्रस्थानकम्	४५३	निहतार्थत्वम्	४७७
उच्चाप्यम्	"	अवाचकत्वम्	"
काव्यम्	"	क्लिष्टत्वम्	४७८
प्रेङ्खणम्	४५४	विरुद्धमतिकारित्वम्	४७९
रासकम्	"	अविमृष्टविधेयांशत्वम्	"
संलापकम्	"	वाक्ये दुःश्रवत्वादीनां	
श्रीगदितम्	४५५	कीर्तनम्	४८४
शिरपकम्	"	पदांशे दुःश्रवत्वादीनां	
विलासिका	४५६	कीर्तनम्	४९१
दुर्मञ्जिका	"	वाक्यदोषाः—	४९०
प्रकरणिका	४५७	तत्र, प्रतिकूलत्वम्	४९८
हल्लीशः	"	लुप्तविसर्गत्वम्	४९९
भाणिका	"	आहतविसर्गत्वम्	"
श्रव्यकाव्यम्	४५८	अधिकपदत्वम्	५००
पद्यमुक्तलक्षणम्	"	न्यूनपदत्वम्	५०१
युग्मकादिलक्षणम्	४५९	पुनरुक्तत्वम्	"
महाकाव्यम्	४६०	हतवृत्तत्वम्	५०२
खण्डकाव्यम्	४६५	पतत्प्रकर्षत्वम्	५०५
कोषः	"	संधिविश्लेषत्वम्	५०६
गद्यलक्षणम्	"	संध्यश्लीलत्वम्	"
कथा	४६६	संधिकष्टत्वम्	"
आख्यायिका	"	अर्धान्तरैकपदत्वम्	५०७
चम्पूः	४६७	समासपुनरात्तत्वम्	"
विरुद्धम्	"	अभवन्मतसंबन्धत्वम्	५०८
करम्भकम्	"	अक्रमत्वम्	५११
सप्तमपरिच्छेदे —		अमतपरार्थत्वम्	५१२
दोषस्वरूपम्	४६९	वाच्यस्यानभिधानम्	"
दोषाणां विभागाः	४७०	भग्नप्रक्रमत्वम्	५१४
पदवाक्यादिगतदुःश्रवत्वादिदोषाणां		प्रसिद्धित्यागः	५१७
कीर्तनम्	४७१	अस्थानस्थपदता	५१८
तत्र, दुःश्रवत्वम्	४७२	अस्थानस्थसमासता	५१९
अश्लीलत्वम्	४७३	संकीर्णत्वम्	५२०
अनुचितार्थत्वम्	४७४	गर्भितता	"
अप्रयुक्तत्वम्	"	अर्थदोषाः	५२१
आम्यत्वम्	"	तत्र, अपुष्टत्वम्	"
अप्रतीतत्वम्	४७५	दुष्क्रमत्वम्	५२२

प्राग्व्यत्वम्	५२२	न्यूनपदताया गुणदोषत्वाभावः	
व्याहतत्वम्	५२३	निरूपणम्	५६६
अश्लीलत्वम्	"	अधिकपदस्य गुणत्वाख्यानम्	५६७
कष्टार्थत्वम्	५२४	कचित्समाप्तपुनरात्तत्वस्य गुणदोषाः	
अनर्वाकृतत्वम्	५२५	भावनिरूपणम्	५६८
निर्हेतुत्वम्	५२६	गर्भितत्वस्य गुणत्वाख्यानम्	"
प्रकाशितविरुद्धम्	५२७	पतत्प्रकर्षताया गुणत्वनिरूपणम्	६६९
संदिग्धत्वम्	"	व्यभिचारिणः स्वशब्देनोक्तौ	
पुनरुक्तता	५२८	दोषत्वाभावकीर्तनम्	"
प्रसिद्धिविरुद्धता	"	विरुद्धरसविभावादिसंग्रहस्य	
विद्याविरुद्धता	५२९	गुणत्वनिरूपणम्	५७०
आकाङ्क्षता	५३०	विरुद्धरसयोः समावेशविचारः	५७१
सहचरभिन्नत्वम्	,	अनुकरणे दोषाणामदोषः	
अस्थानयुक्तता	४३१	त्वाख्यानम्	५७७
अविशेषे विशेषः	४३२	अष्टमपरिच्छेदे—	
अनियमे नियमः	"	गुणाः	५७८
विशेषेऽविशेषः	"	गुणानां त्रैविध्यम्	५८०
नियमेऽनियमः	"	तत्र माधुर्यम्	"
विध्ययुक्तता	५३३	माधुर्यव्यञ्जकवर्णादिः	५८२
अनुवादायुक्तता	"	ओजः	५८४
निर्मुक्तपुनरुक्तत्वम्	५३५	ओजोव्यञ्जकवर्णादिः	"
रसदोषाः	५३६	प्रसादः	५८५
काव्यदोषेभ्यः पृथगलंकारः		प्रसादव्यञ्जकशब्दाः	५८६
दोषाणामसंभवध्वप्रतिपादनम्	५४२	श्लेषादीनामोजस्पन्तर्भावाः	
दुःश्रवत्वस्य गुणत्वप्रतिपादनम्	५५१	ख्यानम्	५८७
अश्लीलत्वस्य गुणत्वप्रतिपादनम्	५५३	श्रसमासस्य माधुर्यव्यञ्जकत्वे	
श्लेषादौ निहतार्थाप्रयुक्तयोरदोषः		कारणम्	५८९
त्वप्रतिपादनम्	५५४	अर्थव्यक्तेः प्रसादगुणेऽन्तर्भावः	५९०
अप्रतीतत्वस्य गुणत्वाख्यानम्	५५५	प्राग्यदुःश्रवत्वत्यागेन कान्तिः	
कथितपदस्य गुणत्वाख्यानम्	५५६	समतयोः संग्रहः	"
संदिग्धत्वस्य गुणत्वाख्यानम्	५५८	समताया गुणदोषयोरन्तःपातः	"
कष्टत्वदुःश्रवत्वयोरगुणत्वाख्यानम्	५५९	ओजभादीनां दोषाभावत्वे	
प्राग्व्यत्वस्य गुणत्वाख्यानम्	५६०	नाङ्गीकारः	५९२
निर्हेतुताया दोषाभावत्वनिरूपणम्	"	अर्थव्यक्तिकान्तयोः स्वभावो-	
ख्यातिविरुद्धताया गुणत्वनिरूपणम्	"	क्त्यादिना संग्रहः	५९३
कविसमयख्यातानि	"	श्लेषसमतयोर्वैचित्र्यादोषतः	
पुनरुक्तस्य गुणत्वाख्यानम्	५६३	योरन्तःपातः	"
न्यूनपदताया गुणत्वाख्यानम्	५६५	समाधेर्गुणत्वाभावः	५९५

खण्डनोपसंहारः

नवमपरिच्छेदे—

रीतिः

रीतीनां चातुर्विध्यम्

तत्र, वैदर्भी

गौडी

पाञ्चाली

लाटी

वक्त्राद्यौचित्येन रचनायः

स्थापनम्

दशमपरिच्छेदे—

अलङ्कारलक्षणम्

पुनरुक्तवदाभासः

अनुप्रासः

छेकानुप्रासः

वृत्त्यनुप्रासः

श्रुत्यनुप्रासः

अन्यानुप्रासः

लाटानुप्रासः

यमकम्

चक्रोक्तिः

भाषासमः

श्लेषः

सभङ्गश्लेषः

अभङ्गश्लेषः

सभङ्गामङ्गश्लेषः

चित्रम्

प्रहेलिकाया अलङ्कारत्व-

खण्डनम्

च्युताचरादिः

उपमा

पूर्णोपमा

श्रौती उपमा

आर्थी उपमा

तद्धिते समासे वाक्ये च

पूर्णोपमाख्यानम्

उपमा

अचिवर्तिन्युपमा

५९६

रसनोपमा

६७१

मालोपमा

”

अनन्वयः

६७३

५९८

उपमेयोपमा

६७४

५९९

स्मरणम्

६७५

”

रूपकम्

६७६

६००

रूपकभेदाख्यानम्

६७७

६०१

परिणामः

६८८

६०२

संदेहः

६९१

आन्तिमान्

६९४

”

उल्लेखः

६९६

अपह्नुतिः

७००

६०५

निश्चयः

७०४

६०७

उत्प्रेक्षा

७०६

६०८

उत्प्रेक्षाभेदाख्यानम्

७०७

६१०

अतिशयोक्तिः

७२४

६११

अतिशयोक्तिभेदाख्यानम्

७२६

६१२

तुल्ययोगिता

७३२

६१३

दीपकम्

७३४

६१४

प्रतिवस्तूपमा

७३७

६१७

दृष्टान्तः

७३८

६२०

निदर्शना

७४१

६२२

व्यतिरेकः

७४५

६२३

व्यतिरेकभेदनिरूपणम्

७४६

५३०

सहोक्तिः

७५०

”

विनोक्तिः

७५२

”

समासोक्तिः

७५४

६४३

परिकरः

७६५

६५०

श्लेषः

७६६

”

अप्रस्तुतप्रशंसा

७६८

६५२

व्याजस्तुतिः

७७७

६५४

पर्यायोक्तम्

७७८

६५५

अर्थान्तरन्यासः

७८०

”

काव्यलिङ्गम्

७८३

६५६

अनुमानम्

७८६

६५८

हेतुः

७८८

”

अनुकूलम्

”

६७०

आक्षेपः

७८९

विषयानुक्रमणिका

मतान्तरेणाद्यैः	७९३	अर्थापत्तिः	११
विभावना	७९२	विकल्पः	८१६
विशेषोक्तिः	७९३	समुच्चयः	८१८
विरोधः	७९५	समाधिः	८१९
असंगतिः	७९८	प्रत्यनीकम्	८२३
विषमम्	७९९	प्रतीपम्	८२४
समम्	८०१	मीलितम्	८२६
विचित्रम्	८०२	सामान्यम्	८२७
अधिकम्	८०३	तद्गुणः	८२८
अन्योन्यम्	८०४	अतद्गुणः	८२९
विशेषः	८०५	सूक्ष्मम्	८३०
व्याघातः	८०६	व्याजोक्तिः	८३१
कारणमाला	८०७	स्वभावोक्तिः	८३२
मालादीपकम्	८०८	भाविकम्	८३५
एकावली	८०९	उदात्तम्	८३६
सारः	८१०	रसवदायलङ्काराः	८३८
यथासंख्यम्	८११	भावोदयायलङ्काराः	८४२
पर्यायः	८१२	संस्पष्टिः	८४३
परिवृत्तिः	८१३	त्रिविधसङ्करः	८४४
परिसंख्या	८१४	ग्रन्थकारश्लोकौ	८४५
उत्तरम्	८१५		

साहित्यदर्पणधृतग्रन्थकारसंज्ञासूची

ग्रन्थकारनाम	पृष्ठाङ्काः	ग्रन्थकारनाम	पृष्ठाङ्काः
अभिनवगुप्तपादः	३५३	भर्तृहरिः	९६
अभिहितान्वयवादी	६८	भरतः	२०५
उदयनाचार्यः	३०४	भामहः	४
कालिदासः	३१९	भोजः	६०१
चण्डीदासः	५७५	महिमभट्टः	३१७
चन्द्रशेखरः	५९	मुनीन्द्रः	२२३
चाणक्यः	३९७	राघवानन्दः	२३
दण्डी	४६७	रुद्रटः	६००
धर्मदत्तः	७३	लोचनकारः	७०
ध्वनिकारः	२०	वक्रोक्तिजीवितकारः	१४
नखकुट्टः	३४०	वाचस्पतिमिश्रः	६९९
नारायणः	७३	वामनः	२०
पुरुषोत्तमः	६०१	व्यक्तिविवेककारः	१८
धनिकः	२२६		

स्थूलविषयानुक्रमणिका

पृष्ठाङ्काः

प्रथमपरिच्छेदे—मङ्गलाचरणम्, काव्यप्रयोजनम्, संचेपतो दोष-गुण-
रीत्यलङ्काराणां लक्षणप्रतिपादनञ्च । १

द्वितीयपरिच्छेदे—वाक्यस्वरूपम्, महावाक्यस्वरूपम्, पदस्वरूपम्,
अर्थभेदप्रतिपादनम्, अभिधास्वरूपम्, लक्षणास्वरूपम्, व्यञ्जना-
स्वरूपम्, तात्पर्याख्यवृत्तिनिरूपणञ्च । ३७

तृतीयपरिच्छेदे—रसस्वरूपम्, रसोपपत्तिः, विभावस्वरूपम्, नायक-
स्वरूपम्, नायिकास्वरूपम्, अनुभावस्वरूपम्, व्यभिचारिभावस्व-
रूपम्, स्थायिभावप्रतिपादनम्, शृङ्गारादिरसस्वरूपम्, रसविरोध-
प्रतिपादनम्, भावस्वरूपम्, रसाभासनिरूपणम्, भावाभासप्रति-
पादनम्, भावशान्त्यादिनिरूपणञ्च । ६६

चतुर्थपरिच्छेदे—ध्वनिस्वरूपम्, ध्वनिभेदप्रतिपादनम्, गुणीभूतव्यङ्ग्य-
स्वरूपम्, तद्भेदप्रतिपादनञ्च । २२८

पञ्चमपरिच्छेदे—व्यञ्जनावृत्तिस्थापनम्, मतान्तरेण रसनावृत्तिश्च । २६३

षष्ठपरिच्छेदे—काव्यस्य दृश्यश्रव्यत्वप्रतिपादनम्, दृश्यस्वरूपम्, तस्य
रूपकाभिधेयम्, अभिनयस्वरूपम्, नाटकादिसङ्ख्याकथनम्, नाटिका-
दिस्वरूपम्, श्रव्यकाव्यस्वरूपम्, महाकाव्यादिस्वरूपम्, कोषस्वरूपम्,
गद्यस्वरूपम्, कथाख्यायिका-चम्पू विरुद-करम्भक-स्वरूपञ्च । ३१६

सप्तमपरिच्छेदे—दोषस्वरूपम्, तद्भेदप्रतिपादनम्, पददोषादिव्या-
ख्यानम्, दोषाणां गुणत्वप्रतिपादनम् तथा तेषां प्रतिप्रसवः, कवि-
समयप्रसिद्धिप्रतिपादनम् । ४६६

अष्टमपरिच्छेदे—गुणस्वरूपम्, तत्प्रभेदप्रतिपादनम्, अन्यकथितगुणानां
स्वप्रतिपादितगुणेषु गतार्थत्वोपपादनञ्च । ५७६

नवमपरिच्छेदे—रीतिस्वरूपम्, रीतिभेदप्रतिपादनम्, वक्त्र्यादिभेदे
रीतिभेदस्वीकारश्च । ५६८

दशमपरिच्छेदे—अलङ्कारस्वरूपम् शब्दार्थोभयालङ्कारस्वरूपम्, शब्दा-
लङ्कारप्रतिपादनम् चित्रालङ्कारस्वरूपम्, ग्रहलिकाया अर्थालङ्कारत्व-
खण्डनम्, अर्थालङ्कारप्रतिपादनम्, संसृष्टिसङ्करालङ्कारप्रतिपादनञ्च । ६०५